

Százötven éve született Herrmann Antal, a Magyar Néprajzi Társaság megalapítója

„Tizenkét év óta a néprajznak úgyszólván agense vagyok. Agitáltam, adminisztráltam, serkentettem és szerkesztettem” – írta magáról 1898-ban Herrmann Antal. Ezt az „ágensi” szerepet élete további részében is magára vállalta, ezért joggal nevezte a jeles, nemzetközi hírű etnográfust, főiskolai és egyetemi tanárt, számos magyar és több külföldi tudományos és művészeti társaság tagját halála utáni megemlékezésében Solymossy Sándor a néprajztudomány „fanatikus hívé”-nek és „terjesztője”-nek, Gragger Róbert pedig „vándorapostoló”-nak. Kutatóként, oktatóként, előadóként és múzeumok szervezőjeként fáradhatatlanul járta hazánkat. Merza Gyula szerint: „Megtörtént vele, hogy az akkori Magyarország egyik végéből a másikig, pl. Sopronból egyenesen Brassóba, szülővárosába utazott, majd onnan Kolozsvárt és Szamosújvárt vagy Gyulaféhérvárt és Bánffyhunadot érintve, nappal előadásokat tartott, múzeumokat szervezett, az éjjelt pedig többnyire a vasúton töltötte.” Lambrecht Kálmán írta róla a hetvenedik születésnapja alkalmából közölt cikkében: „Ami a feltalálók légiója évezredek óta sem tudott formába önteni, azt Herrmann Antal valóra váltotta: ő maga a perpetuum mobile. Életének egyharmadát vasúton, a másikat a nép között, az utolsót íróasztalánál és katedráján töltötte.”

Herrmann Antal 1851. július 30-án született Brassóban. Az elemi iskolát (1858–1862), valamint a középiskola első öt osztályát szülővárosának római katolikus algimnáziumában, illetve az evangélikus gimnáziumban (1862–1867) végezte el, majd a kolozsvári piarista főgimnáziumban tanult és tett érettségi vizsgát (1870). Egyetemi (nyelvészeti és filológiai) tanulmányait Bécsben kezdte (1870–1871), Kolozsváron folytatta (1873–1874) és Budapesten fejezte be, itt nyert tanári, valamint levéltárnoki oklevelet (1874–1875). Bölcsészdoktori értekezését (*Opitz Márton Erdélyben*. Bp., 1876) is a főváros egyetemén védte meg. Később a máramaros-szigeti jogakadémiát is elvégezte.

Pedagógusi pályáját a brassói római katolikus főgimnáziumban kezdte el (1871–1873), majd a pancsovai állami főreáliskolában (1875–1879), egy budapesti polgári iskolában (1879–1883) és rövid ideig a fehértemplomi főgimnáziumban (1883) tanított. 1883-tól 1920-ig (1898-tól igazgatói címmel és jelleggel felruházva) Budapesten, a Magyar Királyi Állami Polgári Iskolai Tanítóképző Intézetben (Paedagogium) német nyelvet és irodalmat oktatott.

Huszonnégy éves korában vette feleségül Heller Júliát, akivel annak 1921-ben bekövetkezett haláláig boldog házasságban élt. Négy gyermekük született: Júlia, Irén, Antal és Károly. Mindannyian pedagógusnak tanultak. Júlia, Yrjö Jooseppi Wichmann finn nyelvész, néprajzkutató és egyetemi tanár felesége lett, dolgozatokat publikált a moldvai csángók néphitéről és szokásairól (*Ethnographia* 1907, 1936), valamint a Volga menti cseremiszekről (*Néprajzi Értesítő* 1908. Helsinki, 1913). Irén költéssel is foglalkozott, ugyanúgy mint Antal, akinek versein kívül műfordításai és egyéb írásai is megjelentek. Herrmann Antal 1923-ban újra megnősült, feleségül vette a nála harminchat évvel fiatalabb Cs. Jóna Aranka polgári iskolai tanárnőt. E házasság azonban csak rövid ideig tartott, mert a néprajztudós 1926. április 15-én Szegeden elhunyt. 18-án a belvárosi temetőben helyezték örök nyugalomra.

A sokoldalúan képzett, nagy műveltségű, több európai és keleti nyelvet ismerő Herrmann Antalban a néprajzi érdeklődés az 1870-es években ébredt fel. Ebben minden bizonnyal szerepe volt tanárának, Meltzl Hugónak, a kolozsvári tudományegyetem Német Irodalomtörténeti Tanszéke professzorának. Első nagyobb gyűjtőútja sógora, Heltai Nándor színész és hegedűművész társaságában 1886-ban Erdélybe vezetett. Akkor már – Wlislocki Henrik jóvoltából – a cigány nyelvet is ismerte. Az 1885-ös Országos Általános Kiállítás „fegyencz-pavillon”-jában vásárolt rabruhában vándorcigányokhoz csatlakozott és anélkül, hogy sejtelmük lett volna róla, gazdag folklóranagyot gyűjtött tőlük.

Elsősorban folklorista volt, de figyelme a népi kultúra más területeire is kiterjedt. Bejárta az egész Kárpát-medencét, Lambrecht Kálmán 1924-ben papírra vetett szavaival: „Fél évszázad óta járt-kelt, kutatott, gyűjtött, tanított az Aldunától s a Hargitától a Lajtáig s Magas Tátráig.” Különösen Erdélyben vizsgálódott sokat, ahol nemcsak a magyarok (székelyek, hétfalusiak, kalotaszegiek stb.) körében gyűjtött, hanem a románok, szászok, örmények, zsidók és különösen a cigányok népi kultúrája iránt is élénken érdeklődött. Célja neki is az volt (ahogy ezt az egyik, 1897-ben megjelent, az Erdélyi Kárpát Egyesületről szóló írásában olvashatjuk), hogy „(...) Erdély népei ismerjék meg önmagukat, ismerjék meg egymást, hogy így megismerjék egymásban a testvért, a közös szülőföldnek egyaránt kedves gyermekeit.” Cigánykutatásait (és más munkáit is) József főherceg támogatta, aki viszont Herrmantól kapott gyakran segítséget, például főművének (*Cigány nyelvtan, Románo csibákero*. MTA. Bp., 1888) a megalkotásához.

Kezetben irodalomtörténeti dolgozatokat publikált, egész életét végigkísérte a versírás és több szépirodalmi és folklóralkotás lefordítása is a nevéhez fűződik. Számos alapvető néprajzi tanulmányt, cikket, gyűjtési felhívást, módszertani útmutatót stb. közölt (nemcsak szakfolyóiratokban, hanem százával fővárosi és vidéki napi- és hetilapokban is), de a tervezett nagy összefoglalások (pl. *Erdély néprajza*) megírásáig nem jutott el. Erről írta Gragger Róbert 1926-ban: „Zseniális természet volt, aki egy nagy alkotás helyét sok-sok faragott követ hagyott hátra a jövendő nemzedék számára kész, felhasználható anyagul.”

Felsorolni is nehéz lenne azokat a lapokat, amelyeknek nemcsak szerzője, hanem alapítója, szerkesztője, társszerkesztője, főmunkatársa, kiadója, sőt kinyomtatója is volt. Példaként az 1887-ben Katona Lajossal és Wlislocki Henrikkel útjára indított *Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn* (az első magyarországi néprajzi folyóiratot), az 1890-ben megindított (két évfolyamot megért) *Kalotaszeg*, az *Erdélyi Népeit* (szerkesztette 1898–1899-ben) és az *Armeniát* (társszerkesztője volt 1907-től) említjük meg. Némelyik lapját saját nyomdájában állította elő. Ilyen volt például a brassói *Nemere* (1872–1874) és a kalotaszegi *Jegenyefürdő Értesítője* (1891). Az 1910 és 1916 között a tulajdonában lévő Első Váci Sajtóban nyomták az 1907-ben megindított, majd 1910-ben újraindított, Herrmann és Major Jakab Gyula által szerkesztett *Magyar Zenetudomány*, az *Ungarische Musikologie*, az *Orpheus* egyes számait (1910), valamint (huszonnégy évvel az első füzet kiadása után!) az *Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn* első kötetének negyedik füzetét (1911). Vácon könyveket is kiadott, amelyek közül néprajzi szempontból a legfontosabb Kálmány Lajos *Hagyományok, Mesék és rokonneműek* című jelentős művének első kötete volt (1914).

Herrmann nemcsak kutatott, hanem kutatásokat is elősegített. 1890-ben például bérbe vette a kalotaszegi Jegenyefürdőt, azzal a céllal, hogy a „magyar szellemi munkások”-nak olcsó és jó pihenő- és nem utolsósorban kutatóhelyet biztosítson. Az „ethnographus telep” kétéves fennállása alatt számos neves kutató (pl. Csánki Dezső, Wlislocki Henrik, Wlislockiné Dörfler

Fanni, Katona Lajos, Munkácsi Bernát, Kúnos Ignác, Balassa József, Pápai Károly) fordult meg ott, akik közül többen fontos dolgozatokkal járultak hozzá Kalotaszeg megismeréséhez. Herrmann meghívására ment Kalotaszegre Jankó János is, aki három hónapos gyűjtőmunkájára (1890–1891) alapozva megírta az első magyar néprajzi tájmonográfiát (*Kalotaszeg magyar népe, Néprajzi tanulmány.* Bp., 1892).

Herrmann Antal egy „folklore társulat” alapítására Meltz Hugó lapjában, az *Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapok*ban már 1881-ben javaslatot tett, de a felhívás akkor visszhang nélkül maradt. Azonban a gondolat később is foglalkoztatta őt és az évtized végén szinte egy személyben megteremtője lett a Magyarországi (1896-tól Magyar) Néprajzi Társaságnak. Aktivitására jellemző, hogy a Hunfalvy Pállal aláírt alapítási felhívása közel száz (!) fővárosi és vidéki lapban jelent meg. Solymossy Sándor írta róla: „Herrmann Antal vetette meg alapját 1889-ben a Magyar Néprajzi Társaságnak; agitálása és lelkesedése nélkül ez a nemzeti jelentőségű tudományos szerv akkoriban, sőt talán jóval később sem létesül. A megalakítás aktái tanúbizonyosságai szervező talentumának, kapacitáló képességének és a magyar nép iránt táplált lángoló szeretetének.” A társaságban titkárként (1889–1892, 1896–1906) és alelnökként (1893–1896) tevékenykedett és szerkesztette az egyesület folyóiratát, az *Ethnographiát* (1891–1893) is. Erdemeiért később tiszteleti taggá választották.

A Magyar Néprajzi Társaság megalapításánál nem kevésbé volt jelentős Herrmann egyetemi tanári működése sem. Hazánkban először ő kapott néprajzi katedrát: 1898 februárjában a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen az általános és hazai etnográfia magántanárává nevezték ki. Oktatómunkáját az egyetem Szegedre való költözése után, 1921-től 1924-ig címzetes nyilvános rendkívüli tanárként, 1924-től haláláig pedig címzetes nyilvános rendes tanárként is folytatta. Negyvenhat egyetemi félévben, összesen százhuszonegy kurzust hirdetett meg és olyan kiváló, később híressé vált tanítványai voltak, mint például Biró Lajos, Csűrű Bálint, Györffy István, Mészöly Gedeon, Roska Márton, Seprődi János, Szendrey Zsigmond és Viski Károly (Kolozsvár), valamint József Attila és Bálint Sándor (Szeged).

Herrmann a muzeológia területén is jelentős tevékenységet fejtett ki. Több cikkében foglalkozott a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya helyzetével, elhelyezésével, sürgette egy önálló Néprajzi Múzeum létrehozását, a millenniumra egy nagy néprajzi kiállítás megrendezését szorgalmazta és része volt a Jankó János által megvalósított Néprajzi Falu (Ezredéses Országos Kiállítás, 1896) megalkotásában is. 1891-ben Kalotaszegen tervezett múzeumot létesíteni. Ez azonban nem valósult meg, mint Hétfalu Csángó Múzeuma sem (ennek anyagát összegyűjtötte, de az az első világháború idején elpusztult). Az 1891-ben Kolozsváron megalakult Erdélyrészi (később Erdélyi) Kárpát Egyesület alapszabályában rögzítette egy múzeum létrehozását. Herrmann fáradhatatlan gyűjtő- és szervezőmunkájának is köszönhető, hogy az egyesület Táj- és Néprajzi Múzeuma Mátyás király kolozsvári szülőházában 1902-ben megnyitotta kapuit. Ennek az intézménynek tiszteletbeli igazgatója (1898–1919) volt, mint a szamosújvári Örmény Múzeumnak is, amelynek megalapítása (1905) érdekében is sokat fáradozott.

A néprajztudós zeneértő és rajongó ember volt. A fentiekben már utaltunk különféle zenei lapok kiadásában játszott szerepére. Ezen kívül megemlíthjük, hogy részt vett az Országos Magyar Zeneegyesület megalapításában (1910), főmunkatársa volt a *Zenelap*nak, és nagy része volt abban, hogy Major Jakab Gyula, korának jeles zeneszerzője, zongoraművésze és tanára Vácon zeneiskolát nyitott (1909).

Herrmann egész életében lelkes híve volt a turisztikának. Ott volt turistaegyesületek megalakulásánál (Magyarországi Kárpát Egyesületi Budapesti Osztálya, 1888; Magyar Turista Egyesület, 1891; Erdélyi Kárpát Egyesület, 1891; Magyar Tanítók Turista Egyesülete, 1896), mindegyik munkájában tevékenyen részt vett és előszeretettel publikált turista folyóiratokban is. Azt vallotta, hogy „Az ethnographia tejtestvére a turisztikának”, ezért kirándulásai alkalmával is gyűjtött, jegyzetelt, ahogy 1926-ban Merza Gyula megfogalmazta: „[...] a turistaság és a néprajz kölcsönhatásának nem csupán elméleti hirdetője volt, hanem gyakorlatilag is azért járta a hegyeket-völgyeket, azért is turistáskodott, hogy közelebb férközzön a népek bizalmához.”

Egykori pedagógiumi tanítványa, Borbély Sándor (1899-től 1924-ig a Váci Királyi Magyar Országos Siketnéma-intézet igazgatója) révén kapcsolatba került a siketnéma-oktatás ügyé-

vel is. A váci intézetnek az 1890-es évektől volt rendszeres látogatója, amelyben előadásokat is tartott, ugyanúgy, mint a Siketnéma-intézeti Tanárok Országos Egyesületének közgyűlésén is. A témakörben számos cikket publikált, sőt, váci nyomdájában állították elő egy időben a *Siketnéma*k Közlönyét és a *Siketnéma*k Képes Lapját is.

Legtöbb fennmaradt fényképén Herrmann értelmes arcát csapzott, hosszú haj és bozontos szakáll keretezi. Külsőjével, öltözködésével nemigen törődött: általában kopott, fakult ruhában, viharvert kabátban, színehagyott kalapban, porlepte cipőben járt. A társadalmi konvenciókat semmibe vevő, legendás alakjáról, különégeiről és szórakozottságáról sok anekdota és történet maradt fenn, amelyek közül az alábbi idézzük: „Egy tanártársa így jellemezte őt: »az utolsó polihistor és az első ideális bohém.« Valóban igazi rabja ő a tudásvágynak, de a társadalmi formákat teljesen negligálja. Budapest közönsége előtt általánosan ismert egyéniség, aki vállára leomló kusza fűrtjeivel, kopott nagy gallérköpenybe burkolózva, a legnagyobb utcai forgatagban is olvasva botorkál, beleütköztvén járókelőkbe, lámpavasba. Ilyenkor fel sem pillantva, mindenkinek és mindennek kijár egy nem törődömséggel odavetett »pardon«. – Étkezés, lakás, ruházat és érintkezési mód nála a legkisebb figyelmet érdemelnek.”

Herrmann Antal, a magyar néprajztudomány klasszikusa több évtizedes munkásságának jelentőségét – amit a fentiekben próbáltunk röviden vázolni – az etnográfus Kós Károly a következőképpen foglalta össze: „A néprajz történetében Herrmann-nak jól meghatározható, fontos helye van. Tevékenysége szerves részét képezi e tudomány önállósulásának, és az a tény, hogy a magyar néprajznak Erdélyben is új fejezete nyílt, nagy részt neki tulajdonítható. (...) Herrmann az első magyar tudós, aki kizárólag etnográfusnak vallotta magát, s aki aztán minden erejét a néprajznak más tudományok gyámkodása alóli felszabadítására és a néprajzi munka megszervezésére fordította, megteremtve a korszerű néprajzkutatás feltételeit. Ezt következetes tervszerű tevékenységével éri el, így az első néprajzos csoport összehozásával, amellyel megszervezheti a Néprajzi Társaságot, a kutatómunka kezdeményezésével, inspirálásával széles arcvonalon, az első szakfolyóiratok megindításával a kutatási eredmények közlésére és megvitatására, a néprajz műhelyeinek, a szakmúzeumoknak sürgetésével és a létrehozásukban való részvétellel, és végül az új, szakképzett etnográfusok nevelésének megkezdésével a kolozsvári egyetemen.”

Hála József

Mocsáry Lajos emlékezete

175 éve – 1826. október 26-án – született a nógrádi (ma szlovákiai) Kurtányban Mocsáry Lajos, a dualizmus korának egyik kiemelkedő politikusa. Pályafutásának jeles kutatója, Tóth Ede írja róla: „...a magyar hatalmi körök politikai útja a leghaladóbb politikai pártok által elért csúcson sem múlta felül azt a gondolati rendszert, amelyet Mocsáry alapelveiben már a XIX. század derekán kialakított”. Több mint tíz olyan tanulmányt írt, amelyeket a magyar politikai irodalom kincsesházába tartozó írásokként tarthatunk számon, azokkal együtt sok száz cikke és számos megrendítő parlamenti felszólalása hirdeti emlékét. Jászi Oszkár, a XX. század eleji hazai polgári radikalizmus vezéralakja nem holmi udvariaskodásnak szánta, midőn a már aggkorú Mocsárynak küldött levelében ezt írta: „...mélyen tisztelt Bátyám (...) a te működésed, sokunk véleménye szerint az újabb magyar történelem legeszményibb lapjai közé tartozik”. Kemény G. Gábor, a korszak egyik legavatottabb történész szakértője szerint „Mocsáry már 1860-ban, pályája kezdetén elérkezett oda, ahová Eötvös és a róla elnevezett 1868. évi nemzetiségi törvény, s a magyar uralkodó osztályoknak a nemzetiségi kérdéssel foglalkozó politikusai 1918-ig sem érkeztek el”. Nem volt „eredendő nemzetiségi politikus”. Közírói, politikai tájékozódásának tárgyai között a korabeli magyar társadalom minden lényeges kérdését megtaláljuk; elméleti írásaival és alispánsága idején kifejett gyakorlati – szervező, társadalomépítő – tevékenységével egyaránt világos jelét adta: alkalmas és kész a nemzet élete egészének előbbrevitelére. Midőn azonban a hazai kormányzati politika egyre inkább az erőszakos törekvésekbe fordult, ő kitarzott a „másajkú” honfitársait is támogató elvei mellett, tevékenysége mindinkább egyetlen „témára”, a nemzetiségi kérdés kívánatos